

УДК 94 (477) «1877/1905»

С.Н. Абуков

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСЬКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ (1877-1905 рр.)**

Стаття присвячена аналізу історичних джерел з землеволодіння помісного дворянства Катеринославської губернії в 1877-1905 рр. Вона подає стислий опис джерел та розподіляє їх за групами.

Ключові слова: джерела, дворянське землеволодіння, Катеринославська губернія, документи.

Статья посвящена анализу исторических источников по землевладению помещного дворянства Екатеринославской губернии в 1877-1905 гг. Она дает краткое описание источников и систематизирует их по группам.

Ключевые слова: источники, дворянское землевладение, Екатеринославская губерния, документы.

The article is devoted to the analysis of the historical sources of land nobility in Katerinoslav government in 1877-1905. It gives the brief description of the sources and divides it on groups.

Key words: sources, land nobility, Katerinoslav government, documents.

Вивчення⁴⁶проблем аграрного приватного розвитку окремих регіонів України має велике значення, особливо сьогодні, напередодні створення ринку землі. Протягом століть дворянство було спочатку монопольним, а потім провідним

земельним власником, а Катеринославська губернія (від сучасного Луганська до Верхньодніпровська) однією з найбільших. Тому залучення усього спектру джерел з теми дає можливість всебічно розглянути процес змін та особливостей дворянського землеволодіння під

час революційного зламу у пореформений період історії України.

Об'єктом дослідження є джерела з історії дворянського землеволодіння Катеринославської губернії за період 1877-1905 рр.

Предметом дослідження є виявлення всього спектру джерел з теми.

Метою є систематизація та аналіз джерел, присвячених дворянському землеволодінню.

Проблема не отримала висвітлення в історіографії. Спеціальних робіт з проблеми джерел не було, проте в фундаментальних дослідженнях, присвячених проблемам аграрного розвитку України та Росії були залучені окремі джерела з дворянського землеволодіння Катеринославської губернії.

Першу групу джерел становлять законодавчі акти і документи урядових установ, які несуть інформацію про напрями державної політики в аграрному секторі, підтримку окремих соціальних груп населення тощо [10].

Надзвичайно важливим джерелом дослідження виступають статистичні матеріали. Першу групу, що має особливе значення, складає поземельна статистика. До них належить фундаментальне видання «Статистика землевладення. Випуск XIV. Катеринославская губерния» [15]. Матеріал у ньому згрупований по повітах, по категоріях землевласників, розмірах і кількості володінь. Близька за значенням до попереднього джерела поземельна статистика 1887 р. по Катеринославській губернії [17]. Велике значення має випуск VIII. «Статистика поземельной собственности и населенных мест Европейской России» [16]. Збірка містить цінні дані щодо земельної власності, зокрема по повітах Катеринославської губернії. До цієї групи джерел віднесена «Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г.» [9]. Вона дає не тільки кількісне уявлення про населення губернії, але й його становий розподіл, зайнятість та інше.

Потужний шар важливої інформації регіонального характеру міститься у земській статистиці [18]. На зламі XIX-XX ст. були здійснені статистичні описи окремих повітів Катеринославської губернії. Повний характер має збірник статистичних відомостей по Бахмутському повіту, здійснений в середині 80-х рр. XIX ст. [13]. Аналогічні обстеження проведені по інших повітах губернії [14]. «Материалы для оценки земель Катеринославской губернии», перший том присвячений Катеринославському повіту [5]. Проте їм не вистачає системності.

Третю групу становлять документи банків. Для дослідження становища поміщицького господарства непересічне значення мають документи Державного дворянського земельного банку [12].

Четверту групу становлять описи маєтків [2]. Вони містять не тільки багатий цифровий матеріал, а й його аналіз. Таку ж мету переслідувало видання Департаменту землеробства «Краткие справочные сведения о некоторых русских

хозяйствах», яке вийшло однією книгою в 1897 р. і чотирма випусками протягом 1900 – 1904 рр. Тринадцять випусків видання «Описания отдельных русских хозяйств», яке залишилося незавершеним, з'явилися в 1897-1898 рр. [4].

Ще в одну самостійну групу об'єднані оглядові видання: огляди та адрес-календарі Катеринославської губернії за окремі роки [8]. «Обзоры Екатеринославской губернии» були додатком до щорічної «всеподданішої доповіді» катеринославського губернатора до імперського російського уряду [6]. Особлива їх цінність і в тому, що як державний звіт вони друкувалися по свіжих слідах. Як складова, в оглядах містяться матеріали щодо приватновласницького сільського господарства.

Документи громадських об'єднань репрезентують шосту групу джерел. Передусім це земські документи, що торкаються економічних та аграрних проблем [11]. Дані по окремих аспектах сільського господарства Катеринославщини наприкінці досліджуваного періоду подають «Труды областного съезда представителей земств и сельских хозяев юга России» [19]. Окремі відомості містить звіти земських управ [7] та інші документи земств. Важливим документом щодо висвітлення ролі катеринославського дворянства по відстоюванню свого панівного становища було видання «Извлечения из Журнала чрезвычайного Екатеринославского Губернского Дворянского собрания 4 мая 1888 г. по вопросу о заповедных дворянских имениях» [3].

Мемуарна література та листування становить сьому групу. Дуже цікавою є серія книжок, присвячена нащадкам першого губернатора Катеринославщини І.М.Синельникова Згадки про місце дворянства містяться у спогадах графа О.О.Ігнат'євата щоденнику наближеної до двору О.В.Богданович Цікаві відомості можна знайти в «Автобіографії» композитора С.С.Прокоф'єва, батько якого Сергій Олексійович з 1878 по 1910 рр. був управителем маєтку поміщика Д.Сонцова в селі Сонцівка Бахмутського повіту. У Лондоні у 1995 р. під назвою «Off Old Forgotten Far Off Things and Battles Long Ago» були надруковані мемуари княгині Софії Вачнадзе, онуки землевласника та промисловця Петра Карпова. [1].

Таким чином, джерельна база є достатньою. У документах та матеріалах представлені всі основні сторони життя й економічної діяльності помісного дворянства Катеринославської губернії. Наявні розбіжності даних за різними джерелами, певна неповнота інформації та деяка суб'єктивність окремих джерел можна подолати, застосувавши комплексний підхід до опрацювання джерел і доклавши оптимальні дослідницькі методи. Щодо подальшого дослідження, то важливим є розширення джерел з історії та генеалогії окремих родин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абросимова С.В., Синельников В.В. Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова-первого губернатора Екатеринослава. / Абросимова С.В., Синельников В.В. Выпуск первый. – Одесса: Астропринт, 1999. – 40 с.; Богданович А.В. Три последних самодержца. / А.В.Богданович - М.: Новости, 1990. – 608 с.; Игнатъев А.А. Пятьдесят лет в строю. /– Т.1. – М.: Правда, 1989. – 588 с.; Прокофьев С.С. Автобиография. / С.С.Прокофьев – М., 1973. – 703 с.; Sophie Princess Wacznadze. Off Old Forgotten Far Off Things and Battles Long Ago. – London: Quiller Press, 1995. – 108 с.
2. Васильев В.А. Хозяйство Действительного Статского Советника Э.К.Бродского, землевладельца Верхнеднепровского уезда Екатеринославской губернии. / В.А.Васильев. – Екатеринослав, 1913. – 36.
3. Извлечения из Журнала чрезвычайного Екатеринославского Губернского Дворянского собрания 4 мая 1888 г. по вопросу о заповедных дворянских имениях. – Харьков, 1888. – 30 с.
4. Краткие справочные сведения о некоторых русских хозяйствах. – Вып. I. – Спб., 1897; Вып. II. – Спб., 1901; Справочные сведения о некоторых русских хозяйствах. – Пг., 1916.
5. Материалы для оценки земель Екатеринославской губернии. Т. IV, Ч. I. Мариупольский уезд. – Екатеринослав, 1904; Материалы для оценки земель Екатеринославской губернии, Т. I. Екатеринослав, 1899. – 355 с.; Краткий очерк землевладения и землепользования в Александровском уезде. – Александровск, 1905. – 107 с.
6. Обзор Екатеринославской губернии за 1879 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1880. – 54 с.
7. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1903 г. – Бахмут. 1904; Отчет Верхнеднепровской уездной земской управы за 1883 г. – Верхнеднепровск, 1884. – 137 с.
8. 8.Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 год. – Ек., 1864; Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. – Екатеринослав, 1889; Екатеринославская губерния. Выпуск 1. Памятная книжка и адрес-календарь на 1900. – Екатеринослав, 1900.
9. 9.Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г. XIII. Екатеринославская губерния. – Спб., 1904.
10. 10.Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ), III. Т.УІ. – Спб., 1886, № 5805.
11. 11.Постановление XIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. – Екатеринослав, 1889.
12. Російський державний історичний архів. ф. 592, оп.1, спр.166, 286.
13. 13.Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. – Т. 2. – Бахмутский уезд. – Екатеринослав, 1886. – 1073 с.
14. 14.Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. – Т. 3. – Славяносербский уезд. Ч.1.2 – Екатеринослав, 1886. – 572 с.; Статистико-экономические таблицы по Екатеринославской губернии. Выпуск второй. Мариупольский уезд. – Екатеринослав, 1887. – 232 с.
15. 15.Статистика землевладения. Выпуск XIV. Екатеринославская губерния. – Спб., 1906.
16. 16.Статистика поземельной собственности и населенных мест Европейской России, выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы. - Спб., 1885; Земледельческий центр и юг Европейской России. Общая характеристика областного района в естественно-историческом и статистико-экономическом отношениях. – Спб., 1911. – 186 с.
17. 17.Статистика Российской империи. XXII. Главнейшие данные поземельной статистики по обследованию 1887 г. Вып. XIII. Екатеринославская губерния. – Спб., 1897.
18. 18.Статистико-экономический обзор Екатеринославской губернии за 1897 г. – Екатеринослав, 1898.
19. 19.Труды областного съезда представителей земств и сельских хозяев юга России. Т.1, Доклады. – Екатеринослав, 1910.